

Monika Utzig

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

**KRYZYS FINANSOWY A KONSUMPCJA
W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ**

Streszczenie: Jedną z przyczyn kryzysu finansowego jest nadmierna konsumpcja, finansowana w znacznej mierze ze środków pochodzących z kredytów. Obniżenie wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych jest natomiast konsekwencją kryzysu.

W opracowaniu przeanalizowano zależność pomiędzy wzrostem konsumpcji a stopą wzrostu produktu krajowego brutto (PKB) na mieszkańca. W latach 2007–2009 nastąpiło zmniejszenie realnego PKB w 16 z 27 krajów Unii Europejskiej, podczas gdy wydatki konsumpcyjne obniżyły się tylko w 9 krajach.

Obliczony współczynnik korelacji pomiędzy stopą wzrostu realnego PKB na mieszkańca a realną stopą wzrostu konsumpcji wskazuje, że istnieje istotna dodatnia zależność pomiędzy analizowanymi zmiennymi.

Słowa kluczowe: kryzys finansowy, konsumpcja, kraje Unii Europejskiej

1. Wstęp

Kryzys finansowy może być definiowany jako sytuacja, w której pewne aktywa finansowe lub instytucje tracą nagle znaczną część swojej wartości. Kryzys gospodarczy objawia się nagłym pogorszeniem stanu gospodarki, mierzonym obniżaniem się produktu krajowego brutto.

Jedną z przyczyn kryzysu finansowego jest bardzo wysoka konsumpcja gospodarstw, finansowana w znacznej mierze ze środków pochodzących z kredytów. Z kolei kryzys w sferze realnej objawia się zarówno obniżeniem stopy wzrostu produktu krajowego brutto, jak i ograniczeniem konsumpcji gospodarstw domowych.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest wpływ kryzysu finansowego na konsumpcję w krajach Unii Europejskiej. Przeanalizowano głębokość kryzysu gospodarczego oraz obniżający się poziom konsumpcji w poszczególnych krajach. Podjęto również próbę zbadania zależności pomiędzy tymi wielkościami.

Badanie przeprowadzono na podstawie danych rocznych Eurostatu z lat 2005–2009. Zakres podmiotowy pracy obejmuje 27 krajów Unii Europejskiej.

2. Teorie konsumpcji

W literaturze przedmiotu występuje wiele różnych definicji konsumpcji. Często wyodrębnia się trzy ujęcia tego terminu, a mianowicie konsumpcja jako¹:

- akt społeczny,
- proces społeczny,
- sfera reprodukcji społecznej.

Konsumpcja jako akt społeczny to bezpośrednie zaspokojenie konkretnej potrzeby człowieka w wyniku spożytkowania określonego dobra materialnego lub usługi. Ponieważ sam akt zaspokajania określonej potrzeby jest krótkotrwały, po pewnym czasie następuje odnowienie się potrzeby, a zatem pojawia się też konieczność ponownego jej zaspokojenie. Konsumpcja jako proces społeczny to zespół zachowań obejmujących uświadomienie i ocenę potrzeb, decyzję ich zaspokojeniu oraz zachowania zmierzające do pozyskania środków ich zaspokojenia. Ujęcie konsumpcji jako sfery reprodukcji społecznej związane jest z podejściem makroekonomicznym. Faza konsumpcji w tym ujęciu kończy proces gospodarowania, gdyż wytworzone dobro znalazło użytkownika, którego potrzeby zaspokaja².

W literaturze przedmiotu konsumpcję często określa się jako wiele działań mających na celu zaspokojenie różnych bieżących potrzeb ludzkich. J. Szczepański zdefiniował konsumpcję jako „złożony proces działań i zachowań człowieka, który zmierza do pośredniego i bezpośredniego zaspokojenia potrzeb”³. W niniejszym opracowaniu konsumpcja będzie rozpatrywana w ujęciu makroekonomicznym.

Pionierem prac makroekonomicznych na temat konsumpcji był J.M. Keynes. Uzależnił on realizowany przez gospodarstwa domowe poziom konsumpcji od wysokości dochodu rozporządzalnego, gdyż czynnik ten, wpływający na konsumpcję, uznał on za najważniejszy. Wyróżnił również wiele innych elementów mających wpływ na konsumpcję, do których zaliczył⁴:

- zmiany jednostki płac,
- zmiany różnicy między dochodem a dochodem netto,
- niespodziewane zmiany w wartościach kapitałowych,
- zmiany stopy procentowej będącej podstawą do wyznaczania wartości pieniądza w czasie,
- zmiany polityki fiskalnej,

¹ Cz. Bywalec, *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 14.

² Tamże.

³ J. Szczepański, *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, PWE, Warszawa 1981, s. 134.

⁴ M. Doszyń, *Analiza skłonności do konsumpcji dla poszczególnych rodzajów gospodarstw domowych w Polsce w latach 1993–2002*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 394, Prace Katedry Ekonometrii i Statystyki, nr 15, Szczecin 2004, s. 52.

- zmiany w przewidywaniach co do relacji obecnego i przyszłego dochodu,
- kategorie subiektywne, takie jak: ostrożność, przezorność, wyrachowanie, poprawa stopy życiowej, niezależność gospodarcza, przedsiębiorczość duma i skąpstwo.

Przedmiotem badań makroekonomicznych były często funkcje konsumpcji badające zależność poziomu konsumpcji realizowanej przez gospodarstwa domowe od różnych czynników. Przy analizie funkcji konsumpcji najczęściej wychodzi się od postaci zaproponowanej w 1936 r. przez J.M. Keynesa⁵ w pracy pt. *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, zgodnie z którą wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych składają się z konsumpcji autonomicznej oraz uzależnionej od dochodu rozporządzalnego. Zaproponowana przez Keynesa funkcja konsumpcji może być zapisana jako:

$$C = a + cY_d \quad (1)$$

gdzie: C – wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych

a – konsumpcja autonomiczna

Y_d – dochód rozporządzalny

C – krańcowa skłonność do konsumpcji

Zaproponowana przez Keynesa funkcja konsumpcji spotkała się w późniejszym okresie z krytyką, gdyż uznano, że niezbyt dobrze odwzorowuje faktyczne zależności występujące w gospodarce⁶. Lucas zwrócił uwagę na fakt, że zarówno krańcowa skłonność do konsumpcji, jak i konsumpcja autonomiczna zmieniają się z dostosowywaniem konsumpcji podmiotu maksymalizującego użyteczność do zmieniających się warunków gospodarczych – w rezultacie w dłuższym okresie model nie będzie zawierał stałej⁷. Ponieważ racjonalne jednostki gospodarujące dostosowują bieżące decyzje konsumpcyjne do zmian dochodu rozporządzalnego, krańcowa skłonność do konsumpcji zmienia się w czasie. Badania przeprowadzone na podstawie danych z USA pokazały, że zarówno w przypadku konsumpcji ogółem, jak i konsumpcji dóbr nietrwałych oraz usług długookresowa krańcowa skłonność do konsumpcji jest wyższa niż krótkookresowa. Odwrotną zależność zauważono w przypadku dóbr trwałych, długookresowa krańcowa skłonność do konsumpcji okazała się niższa niż krótkookresowa⁸.

Rozszerzeniem modelu konsumpcji Keynesa o oczekiwania dotyczące przyszłego dochodu są teorie konsumpcji ukierunkowanej na przyszłość, spośród któ-

⁵ J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

⁶ R.E. Hall, J.B. Taylor, *Makroekonomia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 256.

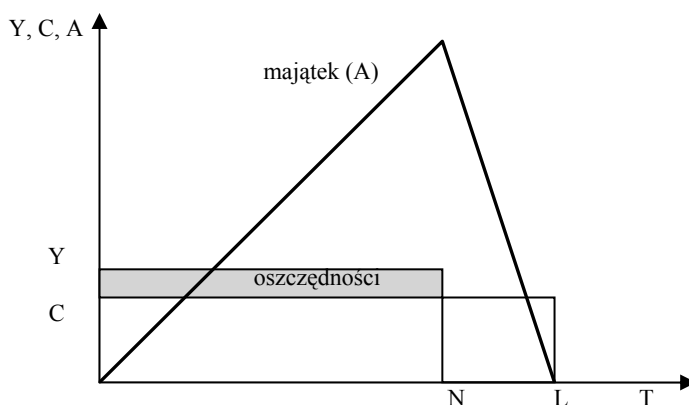
⁷ B. Snowdown, H.R. Vane, *Modern macroeconomics: Its origins, development and current state*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK), Northampton (USA) 2005, s. 265.

⁸ R.E. Hall, J.B. Taylor, *Makroekonomia...*, dz. cyt., s. 259–260.

rych powszechnie akceptowane są powstałe w latach 50. XX w. teoria cyklu życia F. Modiglianiego i teoria permanentnego dochodu M. Friedmana⁹.

Zaproponowana przez Modiglianiego teoria cyklu życia zakłada, że ludzie dążą do utrzymania poziomu konsumpcji na względnie stałym poziomie podczas trwania całego życia. W szczególności oszczędzają w okresie aktywności zawodowej, by móc sfinansować konsumpcję w okresie emerytalnym. W teorii Modiglianiego indywidualna konsumpcja zależy od bieżącego dochodu oraz zgromadzonego wcześniej majątku – zależność ta występuje również po zagregowaniu konsumpcji dla całej gospodarki.

Poziom konsumpcji w zależności od wysokości dochodu w okresie pracy zarobkowej, długości tego okresu i planowanego czasu pozostawiania na emeryturze przedstawiono na rysunku 1.

Rys. 1. Konsumpcja, dochody, oszczędności i majątek w modelu cyklu życia Modiglianiego

Źródło: F. Modigliani, *Life cycle, individual thrift, and the wealth of nations*, „American Economic Review” 1986, vol. 76, no. 3, s. 300.

Osoba, która w okresie pracy otrzymuje dochód rozporządzalny w wysokości Y , pracuje N lat i zamierza pozostawać na emeryturze przez $(L-N)$ lat, planuje swoją konsumpcję na takim samym poziomie C w okresie pracy i w czasie pozostawiania na emeryturze¹⁰.

Przedstawiony wyżej model opiera się na założeniu, że jednostka podejmuje decyzje dotyczące poziomu konsumpcji wyłącznie na podstawie własnych dochodów. W szczególności nie bierze się pod uwagę możliwości otrzymania spadku ani pozostawienia spadku dla potomnych.

⁹ Tamże, s. 260–261.

¹⁰ F. Modigliani, *Life cycle, individual thrift, and the wealth of nations*, „American Economic Review” 1986, vol. 76, no. 3, s. 300.

Model Modiglianiego wyjaśnia, dlaczego krańcowa skłonność do konsumpcji jest różna w długim i krótkim okresie. W krótkim okresie zgromadzony majątek pozostaje na stałym poziomie, zatem konsumpcja zależy wyłącznie od dochodu, jak to zostało uwzględnione w teorii Keynesa. W długim okresie majątek rośnie wraz z dochodem, a przeciętna skłonność do konsumpcji pozostaje stała.

W teorii permanentnego dochodu M. Friedmana poziom konsumpcji pozostaje względnie stały nawet wtedy, gdy dochód rozporządzalny ulega w krótkim okresie wahaniom. Wzrost dochodu, który nie zostanie uznany za trwały, nie przełoży się na zwiększenie konsumpcji. Zgodnie z teorią Friedmana przejściowy wzrost dochodu zostanie w całości zaoszczędzony. Dopiero wzrost dochodu, który zostanie uznany za permanentny, przełoży się na zwiększenie poziomu konsumpcji. Zaproponowaną przez Friedmana funkcję konsumpcji można zapisać jako¹¹:

$$C = bY_p \quad (2)$$

gdzie: C – wydatki konsumpcyjne

Y_p – permanentny dochód rozporządzalny, szacowany najczęściej jako średni dochód z ostatniego okresu

B – krańcowa skłonność do konsumpcji z dochodu permanentnego

W modelu Friedmana konsumpcja jest proporcjonalna do dochodu permanentnego. Założenie to jest spójne z teorią cyklu życia, jeżeli potraktuje się dochód tymczasowy jako zmiany majątku, a dochód permanentny jako zmiany dochodu. Wówczas krańcowa skłonność do konsumpcji z dochodu jest wysoka, a krańcowa skłonność do konsumpcji z majątku niska.

Podsumowując, wszystkie przedstawione wyżej teorie konsumpcji wskazują na zależność konsumpcji realizowanej przez gospodarstwa domowe od dochodu rozporządzalnego lub też uznanego za permanentny. W warunkach kryzysu gospodarczego dochody społeczeństwa ulegają znacznemu obniżeniu.

3. Kryzys finansowy

Pierwsze zapowiedzi problemów na amerykańskim rynku finansowym można było dostrzec już w drugiej połowie 2006 r. Dało się wówczas zauważyć pierwsze spadki cen nieruchomości oraz kłopoty kredytobiorców związane ze spłatą kredytów hipotecznych. W 2007 r. kursy akcji na giełdach osiągały rekordowo wysoki poziom, podczas gdy banki zaczęły odczuwać problemy z płynnością. W 2008 r. nieufność na rynkach finansowych pogłębiała się, a rządy poszczególnych krajów Unii Europejskiej zaczęły zwiększać gwarancje na depozyty bankowe w celu przywrócenia spokoju i zaufania. Pod koniec tego roku zwiększyła się recesja w USA, doszło też do ogólnoświatowego spowolnienia gospodarki. Ponadto pierwsze

¹¹ R.E. Hall, J.B. Taylor, *Makroekonomia...*, dz. cyt., s. 272.

skutki kryzysu w sferze realnej gospodarki zaczęły być odczuwane przez przedsiębiorstwa przemysłu motoryzacyjnego w USA¹².

Kryzys – zapoczątkowany w 2007 r. krachem na amerykańskim rynku nieruchomości – oceniany jest powszechnie jako najgłębszy od czasu kryzysu z lat 20. i 30. XX w. W analizach podaje się wiele czynników makro- i mikroekonomicznych, które wywołały zaburzenia na rynkach finansowych.

Spośród czynników makroekonomicznych wymienia się najczęściej występowanie i narastanie globalnych nierównowag oraz utrzymywanie się przez dłuższy czas realnej stopy procentowej na poziomie ujemnym. Pojawienie się globalnych nierównowag dotyczy przede wszystkim występowania dużych nadwyżek oszczędności w krajach rozwijających się, co przy słabo rozwiniętym systemie pośrednictwa utrudnia ich inwestowanie na rynku krajowym. Utrzymująca się z kolei na niskim poziomie realna stopa procentowa w krajach rozwiniętych przyczyniła się z jednej strony do niskiej skłonności do oszczędzania w tych krajach, z drugiej zaś do szybkiego wzrostu akcji kredytowej, co pociągnęło za sobą istotny wzrost cen aktywów, głównie akcji i nieruchomości. Za bezpośrednie przyczyny kryzysu na rynku finansowym uznaje się najczęściej boom na rynkach nieruchomości i kredytowym, szybki wzrost konsumpcji gospodarstw domowych, finansowanej w dużej mierze długiem, oraz aktywne poszukiwanie wysokich stóp zwrotu przez inwestorów¹³.

Z czynników mikroekonomicznych, które spowodowały kryzys finansowy, najczęściej wymieniane są: wadliwa struktura bodźców (dla konsumentów i instytucji), błędy w technikach pomiaru i wyceny ryzyka oraz w zarządzaniu nim, niewłaściwa struktura nadzoru właścicielskiego, jak również niedoskonałości systemu regulacyjnego (wraz z polityką nadzorczą)¹⁴.

Wśród przyczyn ostatniego kryzysu finansowego należy wymienić oprócz czynników o charakterze makroekonomicznym i instytucjonalnym także behawioralne, z których za najważniejsze można uznać¹⁵:

- chciwość inwestorów zarządzających – inwestorzy nie zdywersyfikują ryzyka, akceptując duże ryzyko w nadziei na uzyskanie wysokich zysków;
- niedoszacowanie ryzyka przez inwestorów, wynikające z ich nadmiernej pewności siebie objawiającej się efektami ponadprzeciętności i kalibracji, iluzją kontroli i nierealistycznym optymizmem;
- zachowania stadne skłaniające zarówno racjonalnych, jak i nieracjonalnych inwestorów do podążania za trendem wzrostowym bez uwzględniania analizy fundamentalnej;
- ograniczoną racjonalność i błędy agencji ratingowych, których oceny bezkrytycznie przyjmowała i wykorzystywała duża część inwestorów;

¹² A. Szyszka, *Behawioralne aspekty kryzysu finansowego*, „Bank i Kredyt” 2009, nr 40 (4), s. 8–10.

¹³ *Polska wobec światowego kryzysu finansowego*, NBP, Warszawa 2009, s. 3–6.

¹⁴ Tamże, s. 7.

¹⁵ A. Szyszka, *Behawioralne aspekty...*, dz. cyt., s. 14–25.

- strach jako przyczynę niedowartościowania – strach inwestorów obniżał ich skłonność do ryzyka i wpływał na obniżenie popytu na akcje, a w konsekwencji ich cen.

W momencie pojawienia się kryzysu finansowego banki zaczynają odczuwać problemy z płynnością. Ponieważ na skutek obniżonego wzajemnego zaufania instytucji finansowych trudno jest im pozyskać środki na rynku międzybankowym, zmuszone są one do ograniczania akcji kredytowej. W chwili ograniczenia dostępności kredytu zarówno dla przedsiębiorstw, jak i osób prywatnych kryzys przenosi się ze sfery finansowej do realnej. Utrudnienie przedsiębiorstwom dostępu do środków pochodzących z kredytu powoduje, że obniżają one wielkość produkcji. Natomiast ograniczenie dostępności kredytu dla konsumentów wpływa na ograniczenie realizowanej przez nich konsumpcji, zwłaszcza gdy przynajmniej część z niej finansowana była wcześniej długiem. Na ograniczenie konsumpcji gospodarstw domowych ma wpływ również fakt, że banki gotowe są – w sytuacji występowania problemów z płynnością – zaoferować wyższe wynagrodzenie za pozyskiwany pieniądź depozytowy. Wyższe oprocentowanie lokat bankowych powoduje również ograniczenie konsumpcji gospodarstw domowych na rzecz zwiększania oszczędności.

Występowanie kryzysu finansowego wpływa również istotnie na bilans handlowy kraju. Kryzys na rynkach finansowych ma duże znaczenie dla obniżenia wolumenu handlu zagranicznego, gdyż w warunkach kryzysu sektora finansowego banki często ograniczają dostęp do kredytu zarówno dla importerów, jak i przedsiębiorstw produkcyjnych, czyli eksporterów. Badanie, które przeprowadził w 2009 r. Międzynarodowy Fundusz Walutowy wskazuje, że występowanie kryzysu na rynku finansowym w kraju istotnie wpływa zarówno na obniżenie wartości importu, jak i eksportu, przy czym wpływ na import jest silniejszy¹⁶.

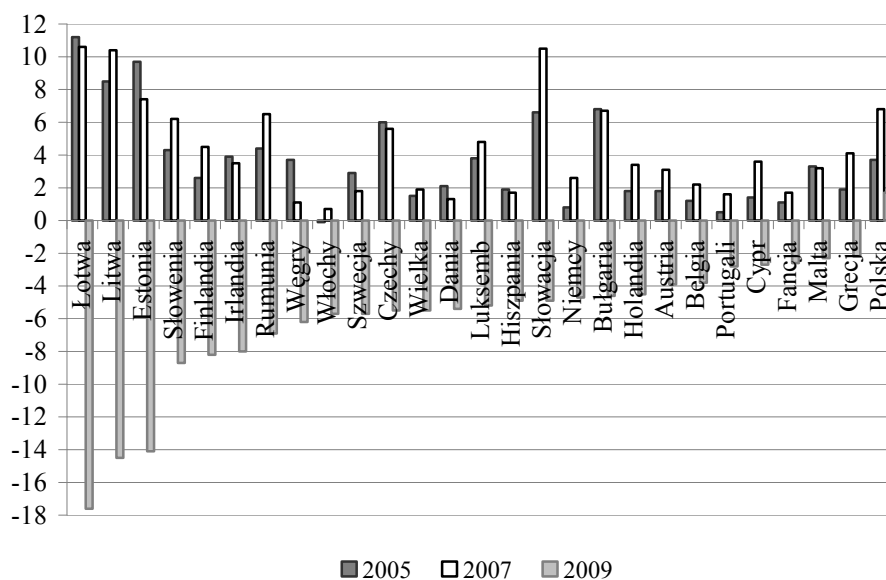
W momencie zaistnienia ostatniego kryzysu finansowego relacja wartości aktywów do kapitału własnego sektora finansowego znajdowała się na niespotykanym wcześniej bardzo wysokim poziomie. Z powodu wystąpienia trudności z odnowieniem finansowania krótkoterminowego oraz z pozyskaniem nowych źródeł finansowania banki zostały zmuszone do obniżenia zadłużenia. W rezultacie nastąpił gwałtowny odpływ kapitału z wielu rynków oraz spadek wartości aktywów¹⁷.

4. Wpływ kryzysu na konsumpcję

Do określenia siły kryzysu gospodarczego występującego w danym kraju posłużono się analizą wysokości realnej stopy wzrostu PKB *per capita* w poszczególnych krajach Unii Europejskiej (rysunek 2). Uwzględniono dane z lat: 2005, 2007 i 2009, a kraje uszeregowano względem wysokości realnej stopy wzrostu PKB *per capita* w 2009 r.

¹⁶ A. Thomas, *Financial crises and emerging market trade*, International Monetary Fund, 2009, s. 8.

¹⁷ Polska *wobec światowego kryzysu finansowego...*, dz. cyt., s. 8.

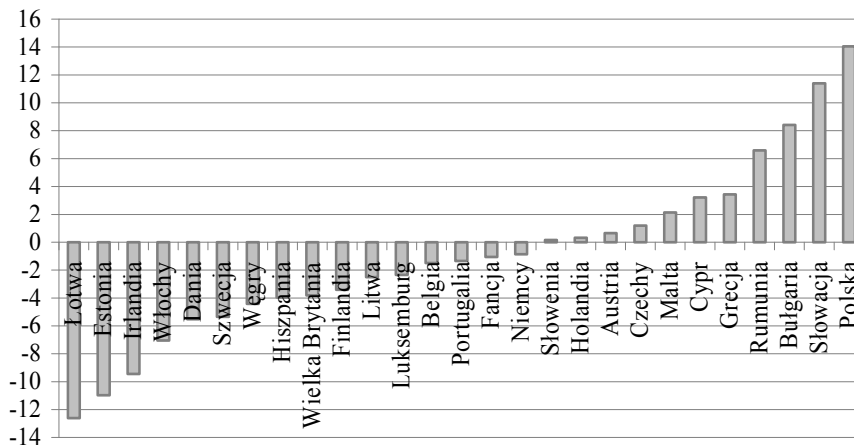
Rys. 2. Realna stopa wzrostu PKB *per capita* w krajach Unii Europejskiej (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Spśród krajów Unii Europejskiej największe tempo obniżania się realnego PKB *per capita* w 2009 r., zatem w okresie, gdy gospodarki poszczególnych krajów już mocno odczuwały skutki kryzysu, zaobserwowano na Łotwie (obniżenie PKB o 17,6%), Litwie (spadek o 14,5%) i w Estonii (obniżenie o 14,1%). Jedynym krajem, w którym nie doszło do obniżenia się realnego PKB *per capita* była Polska (wzrost o 1,7%). Relatywnie niskie tempo obniżania się realnego PKB na mieszkańca (poniżej 3%) odnotowano też w Grecji i Portugalii, na Malcie i Cyprze oraz we Francji. Jednocześnie kraje, w których obniżenie się PKB w 2009 r. było największe, odnotowywały we wcześniejszych latach najwyższe realne stopy wzrostu PKB.

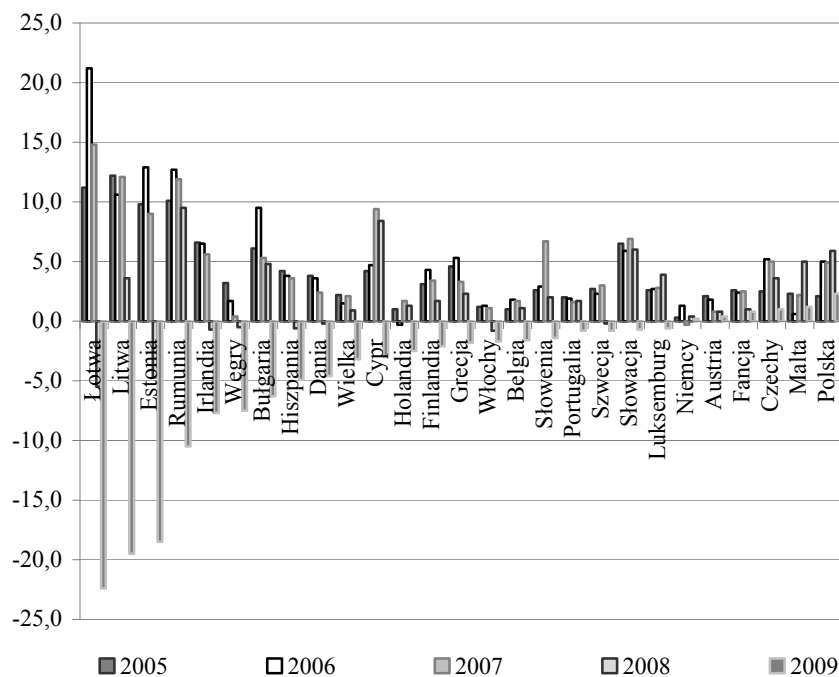
W następnym etapie przeanalizowano nasilenie kryzysu gospodarczego w poszczególnych krajach Unii Europejskiej. Uwzględniono okres od pierwszych jego objawów w sferze realnej w 2007 r. Na rysunku 3 przedstawiono realną stopę wzrostu PKB od początku 2007 do końca 2009 r.

W całym okresie 2007–2009, czyli od początku kryzysu na rynkach finansowych, realny PKB *per capita* spadł w 16 z 27 krajów Unii Europejskiej. W latach 2007–2009 realny PKB na mieszkańca wzrósł najbardziej w Polsce (o 14%), na Słowacji (o 11%) i w Bułgarii (o 8,4%). W tym samym okresie realny PKB na osobę spadł najbardziej na Łotwie (o 12,6%), w Estonii (o ok. 11%) oraz w Irlandii (o 9,4%).

Rys. 3. Realna stopa wzrostu PKB *per capita* w krajach UE w latach 2007–2009 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Rys. 4. Zmiany wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych i niekomercyjnych instytucji działających na rzecz tych gospodarstw w krajach Unii Europejskiej w ujęciu realnym w latach 2005–2009 (w %)

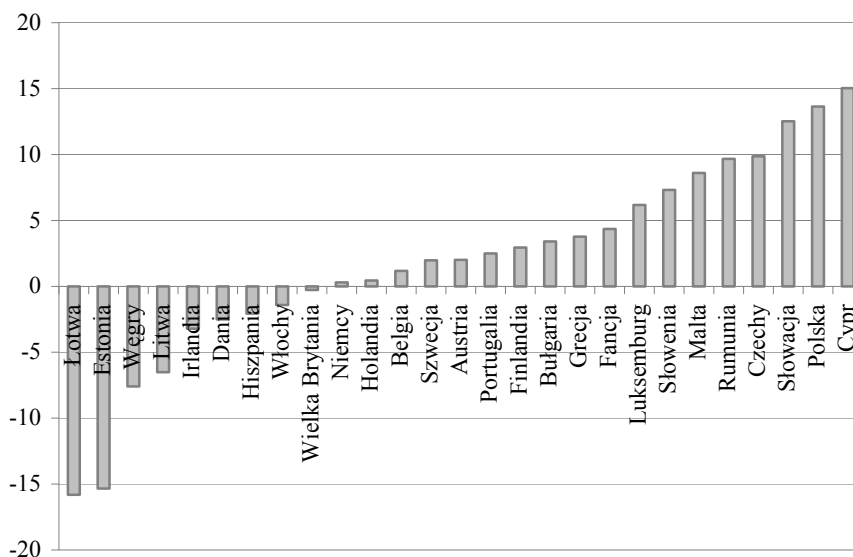
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

W warunkach występowania kryzysu gospodarczego spadają wydatki konsumpcyjne. Na rysunku 4 przedstawiono zmiany wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych i niekomercyjnych instytucji działających na rzecz tych gospodarstw w poszczególnych krajach Unii Europejskiej w ujęciu realnym w latach 2005–2009. Kraje uszeregowano względem stopy wzrostu wydatków konsumpcyjnych w 2009 r.

Na Łotwie i w Estonii znaczne obniżenie konsumpcji, w porównaniu do roku poprzedniego, wystąpiło już w 2008 r. (na Łotwie o 5,5%, w Estonii o 4,7%). W wielu krajach w 2008 r. wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych i niekomercyjnych instytucji działających na rzecz tych gospodarstw obniżyły się nieznacznie – zmniejszenie konsumpcji w tych krajach nie przekroczyło 1% (Irlandia, Hiszpania, Włochy i Szwecja). W 2009 r. odnotowano dalszy spadek konsumpcji w wielu krajach Unii Europejskiej, przy czym największe obniżenie wydatków konsumpcyjnych odnotowano na Łotwie (o 22,4%), Litwie (o 19,5%) i w Estonii (o 18,5%). W 2009 r. tylko w sześciu krajach konsumpcja wzrosła w relacji do roku poprzedniego. Były to: Polska (wzrost o 2,3%), Malta (wzrost o 1,2%), Czechy (wzrost o 1,0%), Francja (wzrost o 0,8%), Austria (wzrost o 0,4%) i Niemcy (wzrost o 0,2%).

Dla porównania zmian wydatków konsumpcyjnych ze zmianami realnego PKB wyznaczono stopę wzrostu konsumpcji w latach 2007–2009.

Na rysunku 5 przedstawiono stopę wzrostu konsumpcji od początku 2007 do końca 2009 r. w ujęciu realnym.

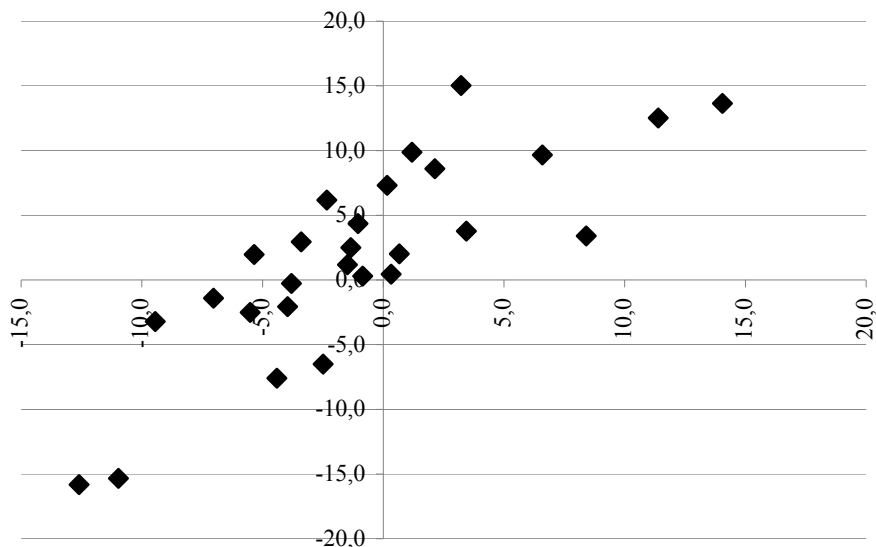

Rys. 5. Stopa wzrostu wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych i niekomercyjnych instytucji działających na rzecz tych gospodarstw w krajach UE w latach 2007–2009 w cenach stałych (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

W latach 2007–2009 wydatki konsumpcyjne wyrażone w cenach stałych spadły w 9 z 27 krajów Unii Europejskiej. W badanym okresie konsumpcja najbardziej wzrosła na Cyprze (o 15,0%), w Polsce (o 13,6%) oraz na Słowacji (o 12,5%). Natomiast największe obniżenie wydatków konsumpcyjnych od początku kryzysu finansowego wystąpiło na Łotwie (o 15,8%), w Estonii (o 15,3%), na Węgrzech (o 7,6%) oraz na Litwie (o 6,5%).

Na rysunku 6 przedstawiono realną stopę wzrostu PKB oraz stopę wzrostu wydatków konsumpcyjnych w poszczególnych krajach Unii Europejskiej w latach 2007–2009.

Rys. 6. Stopa wzrostu wydatków konsumpcyjnych (oś pionowa) w zależności od stopy wzrostu PKB (oś pozioma) w krajach UE w latach 2007–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Na podstawie wykresu 6 można podejrzewać, że występuje istotna dodatnia zależność pomiędzy stopą wzrostu konsumpcji a stopą wzrostu PKB od początku kryzysu finansowego. Obliczono współczynnik korelacji Pearsona pomiędzy analizowanymi wielkościami. Wartość obliczonego współczynnika korelacji wynosi 0,81 (istotny statystycznie dla $p = 5\%$), zatem można stwierdzić, że istnieje istotna statystycznie korelacja pomiędzy stopą wzrostu PKB a stopą wzrostu wydatków konsumpcyjnych w latach 2007–2009 w krajach Unii Europejskiej.

5. Podsumowanie

Celem opracowania było sprawdzenie zależności pomiędzy występowaniem kryzysu finansowego i jego nasileniem w krajach Unii Europejskiej a obniżeniem wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych i niekomercyjnych instytucji

działających na rzecz tych gospodarstw w krajach UE. W latach 2007–2009, tj. od początku kryzysu na rynkach finansowych, realny PKB na osobę obniżył się w 16 z 27 krajów Unii Europejskiej. W tym samym okresie konsumpcja w ujęciu realnym zmniejszyła się w 9 krajach.

Największy spadek realnego PKB na osobę wystąpił na Łotwie (o 12,6%), w Estonii (o ok. 11%) oraz w Irlandii (o 9,4%). Realna konsumpcja w latach 2007–2009 zmalała najbardziej na Łotwie (o 15,8%), w Estonii (o 15,3%), na Węgrzech (o 7,6%) oraz na Litwie (o 6,5%).

W celu zbadania istnienia zależności między wysokością stopy wzrostu PKB a stopą wzrostu konsumpcji w ujęciu realnym obliczono współczynnik korelacji Pearsona. Otrzymany, istotny statystycznie dla $p = 5\%$, wynik równy 0,81 świadczy o występowaniu zależności pomiędzy badanymi wielkościami.

Literatura

1. Bywalec Cz., *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania*, PWN, Warszawa 2007.
2. Doszyc M., *Analiza skłonności do konsumpcji dla poszczególnych rodzajów gospodarstw domowych w Polsce w latach 1993–2002*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 394, Prace Katedry Ekonometrii i Statystyki, nr 15, Szczecin 2004.
3. Hall R.E., Taylor J.B., *Makroekonomia*, PWN, Warszawa 2005.
4. Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa 2003.
5. Modigliani F., *Life cycle, individual thrift, and the wealth of nations*, „American Economic Review” 1986, vol. 76, no. 3.
6. *Polska wobec światowego kryzysu finansowego*, NBP, Warszawa 2009.
7. Snowdown B., Vane H.R., *Modern macroeconomics: Its origins, development and current state*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham (UK), Northampton (USA) 2005.
8. Szczepański J., *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, PWE, Warszawa 1981.
9. Szyszka A., *Behavioralne aspekty kryzysu finansowego*, „Bank i Kredyt” 2009, nr 40 (4).
10. Thomas A., *Financial crises and emerging market trade*, International Monetary Fund, 2009.

FINANCIAL CRISIS AND CONSUMPTION IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Summary: One of the causes of the financial crisis is excessive consumption, mostly financed by credits. A decrease of consumption expenditures of households is an effect of the crisis. In the paper the dependence between consumption growth and GDP per capita growth is studied. In the period of 2007–2009 a decrease of the real gross domestic product occurred in 16 from among 27 countries of the European Union, when consumption expenditures lowered only in 9 countries. Computed correlation coefficient between real GDP per capita rate of growth and real consumption growth rate indicates that there is a significant positive dependence between analyzed variables.